

Невельська-Гордєєва Олена Петрівна, кандидатка філософських наук,
доцентка, доцентка кафедри філософії, Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: neveelena@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4183-6379

Корнєва Катерина Андріївна, студентка факультету прокуратури,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків,
Україна
e-mail: k.a.kornjeva@nlu.edu.ua

СОФІЗМИ В АРГУМЕНТАЦІЇ: ЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Статтю присвячено дослідженню сутності софізмів, аналізу основних підходів щодо тлумачення поняття «софізм», з'ясуванню логічних підстав застосування софізмів. Софізми розглядаються як у прояві логічних помилок, так і в реалізації маніпулятивних методів. Порушуються питання допустимості застосування софізмів в аргументації, розкривається логічне та мовне підґрунтя софізмів.

Ключові слова: софізм, софістика, маніпуляція, аргументація, логічна помилка, алогізм.

Постановка проблеми. Логіку спрямовано на розкриття методів міркування, які дають змогу знайти істину. Збірка творів Арістотеля отримала назву «Органон» («Знаряддя пізнання») саме тому, що батько логіки описував методи правильного міркування і протиставляв їх софістичним методам. Із самого початку свого виникнення логіка чітко розмежовувала правильні та неправильні міркування. Основним напрямом науки логіки є аналіз правильних міркувань, неправильні міркування розглядаються як помилки й вивчаються з точки зору їхнього подолання. Однак Артур Шопенгауер [1] вважав, що не принципово відокремлювати правильні та неправильні міркування, бо припускав за можливе використовувати некоректні прийоми в тих випадках, коли вони приводять до перемоги істини. Світогляд Артура Шопенгауера, пов'язаний із пошуком виходу з ілюзорного світу через відмову від волі і знаходження у сфері незацікавленого споглядання, обґрунтовує такий підхід філософа. Так, Артур Шопенгауер започаткував філософський погляд на софізм, який суперечить традиційному: не можна шукати істину, застосовуючи некоректні методи аргументації. Останнє важливо саме для правової аргумен-

тації, яка передбачає не лише вміння збирати інформацію, аналізувати, висувати версії, а й дає змогу дотримуватися логічно правильної побудови міркувань. На жаль, останнє не завжди спостерігається, а часом і свідомо порушується.

За термінами «софістика» та «софізм» міцно закріпилося негативне значення, проте, крім негативного сенсу, існує ще й інший сенс: софізм є неминучою на певному етапі розвитку теоретичного мислення формою постановки проблеми. Отже, термін «софіст» може позначати як «інтелектуального шахрая», так і філософа, що зайнятий рефлексією проблем логіки та мови.

Арістотель, критикуючи діяльність деяких вчителів красномовства, вбачав основний недолік софістики в тому, що ефективні прийоми міркування можуть бути використані, і насправді використовуються, бездумно, поза усвідомленням ключових принципів і цілей раціонального пізнання [2]; софістика, як свідоме введення в оману однією людиною іншої особи, виступає як псевдоаргументація.

Факт відносності всього – головна засада всього світогляду софізму. Якщо все відносно і залежить від суб'єктивного погляду, який розуміється як єдиний критерій істини, то все виявляється правдою. Раціональне мислення, навпаки, засновується на принципі дотримання об'єктивності.

Суперечки, а також диспути, дискусії, постійно відбуваються в різних сферах суспільного буття. Логіка допомагає доводити істинність. Необхідно критично сприймати дані з різних джерел, співставляти та класифікувати інформацію, що надходить. Отже, проблема софізмів та результатів, яких можна досягти за їх допомогою, – актуальне питання сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом минулих двох тисячоліть науковий інтерес до вивчення спадщини софістів, до започаткованої в ній форми ведення дискурсів, до своєрідного способу міркування, доказу тощо не спадав.

Неоднозначним досі є ставлення до розуміння і трактування терміна «софістика». Софісти, крім поширення знань, учили громадян держав-полісів мистецтву дискутувати, зокрема обстоювати свої права в судах, домагатися перемоги в суперечках під час публічних диспутів тощо. Софістів вважають засновниками філософського вчення, яке називають релятивізм – вчення про те, що істина відносна; у кожної людини – своя істина. Знамените формулювання цього дав Протагор: людина є мірою усіх речей, існуючих – у тому, що вони існують, а неіснуючих – у тому, що вони не існують.

Наука софістів полягала насамперед у тому, щоб навчити людей, котрі прагнули набути певного статусу в суспільстві та зробити політичну кар'єру, у суперечці доводити або, навпаки, заперечувати будь-яку тезу, незалежно від того, правильна вона, чи ні. Можна сказати, що еристика софістів засновува-

лася на метафізичному розведенні в різні сторони того, що в самих речах діалектично об'єднане в одно ціле. До позитивних моментів так само можна віднести й те, що софісти першими з філософів повернулися до безпосередніх потреб людей, виявили залежність пізнання від настанов і цікавості людей.

Подібні оцінювання спадщини софістів, її значення і роль у розвитку науки, зокрема в становленні й формуванні засад теорії доказовості, а відтак і правової аргументації, мають сенс. Логіка як наука про мислення, що веде до пізнання істини, формується в боротьбі з софістикою в питаннях розумових маніпуляцій і словесної еквілібристики. Саме в цій боротьбі з софістикою народилася логіка як наука, що вивчає закони та форми правильного мислення. Софісти застосовували прийоми неправильного мислення для того, щоб здобути перемоги в диспуті, як сказав Артур Шопенгауер, «per fas et nefas» – усіма правдами та неправдами [1]. Однак поширюється точка зору на те, що ставлення до діяльності софістів було упередженим і сформувалося під впливом філософії Платона та Арістотеля [3, с. 31]. Така одностороння оцінка не дала можливості належно оцінити світоглядний та соціокультурний потенціал софістичної риторики [3, с. 28–31; 4, с. 40]. Це стало причиною повторного відкриття всіх розвинених ними ідей [5; 6]. Яскравим прикладом спроби переосмислення інтелектуального потенціалу риторики софістів та демонстрації її етичних наслідків є робота С. Джарратт «Перечитуючи софістів» [6]. Методи критичного мислення [7], інструментарій сучасного логічного знання [8; 9] активно застосовуються для розгляду філософської проблематики софістів.

На відміну від софістики, логіка шукає засоби правильного мислення, що дають змогу аргументувати й дискутувати, акцентувати та вести суперечку так, щоб істину не порушувати ні в чому.

Формулювання цілей. Мета роботи полягає у висвітленні логічної сутності софізмів, з'ясування їхніх видів та особливостей, певних тонкощів застосування, а також їхньої ролі в аргументації.

Виклад основного матеріалу. Софізм (від грец. σοφισμα, «майстерність, вміння, хитра вигадка, виверт, мудрощі») – неправильний умовивід, який, однак, на перший погляд, здається правильним. Софізм є особливим прийомом інтелектуального шахрайства, спробою видати неправду за істину і, тим самим ввести в оману. Звідси «софіст» – це людина, готова за допомогою будь-яких, у тому числі недозволених, прийомів обстоювати свої переконання, не зважаючи на те, правильні вони насправді чи ні.

Оскільки встановлено, що міркування людей підпорядковуються законам логіки, то в разі порушення цих законів знецінюються результати, здобуті в таких міркуваннях.

Виникнення софізмів пов'язують із філософією софістів Стародавньої Греції. Ця філософія обґрунтовувала та виправдовувала інтелектуальні ви-

верти в міркуваннях. Арістотель вважав софістику уявною, а не дійсною мудрістю [10].

Між тим софісти обґрунтовували свій підхід до міркувань. Протагор, один із найвідоміших софістів, знаходить шлях пояснення можливості існування взаємозаперечних висновків. Протагор пропонує розглянути факт загибелі глядача на змаганнях із метання списа. Лікар за причину смерті визнає спис; суддя винним буде вважати того, хто кидав спис; а магістрат звинувачуватиме розпорядника змагань. Отже, пошук істини, за думкою Протагора, передбачає відмову від єдиної загальної точки зору. Істина стає суб'єктивною.

Софістика стала дуже популярною в Афінах. Софістами називали платних «вчителів мудрості», які навчали громадян риторики, мистецтва слова, прийомів ведення суперечки, красномовства. Найвідомішою є діяльність старших софістів, до яких відносять Протагора з Абдери, який казав: «Я навчаю людей риторики, а це і є громадське мистецтво», Горгія з Леонти, Гіппія з Еліди і Продіка з Кеоса. Одне з основних завдань софістів полягало в тому, щоб навчити людину доводити (підтверджувати або спростовувати) все, що завгодно, виходити переможцем з будь-якого інтелектуального змагання. Для цього вони розробляли різноманітні логічні, риторичні та психологічні прийоми. У V ст. до н. е. в Стародавній Греції склалося суспільство ерудитів-викладачів, які ставили собі за мету навчити підопічних вміння вести суперечку (насамперед для вибудовування учнями своєї політичної кар'єри). Вони знайомили молодих людей з основами історії, права, математики та філософії. У першу чергу софісти вчили прийомам вести докази та спростування, відкрили низку правил логічного мислення, однак тільки-но перемога в суперечці стала важливішою за пошук істини, уся увага зосередилася на розробленні логічних хитрощів, що ґрунтуються на зовнішній схожості явищ, на багатозначності слів, на витягуванні однієї події із загального зв'язку подій, на заміні понять.

Софісти вважали, що істина суб'єктивна, тобто в кожній людині своя істина, людина сама створює собі її та сама ж її оцінює; тому в судженнях про істину дуже багато особистісного. Справедливість, як і істина, у кожній людині теж своя, а отже, про кожну річ можна судити двояко, тобто про кожну річ є дві протилежні думки. Софісти вчили людей оцінювати одну й ту саму подію, як позитивну, так і негативну, таким чином, відкривалась широта поглядів, антиномічність явищ. Вони стверджували, що все у світі суб'єктивне і відносне. Якщо людина погоджується з цією думкою, то софістичного мистецтва цілком достатньо для перемоги в будь-якій дискусії: перемагає не той, хто перебуває на боці істини, а той, хто краще володіє прийомами полеміки.

Говорячи про уявну переконливість софізмів, давньоримський філософ Сенека порівнював їх із мистецтвом фокусників: ми не маємо можливості

сказати, як відбуваються маніпуляції, хоча твердо знаємо, що все робиться зовсім не так, як нам здається [11, с. 150]. Ф. Бекон порівнював того, хто вдається до софізмів, з лисицею, яка добре петляє, а того, хто розкриває софізми, – з гончаком, що вміє розплутувати сліди [12, с. 148].

Відмітна риса софізму – його подвійність, наявність, крім зовнішнього, ще й певного внутрішнього змісту. На перший погляд, софізм говорить про добре відомі речі. При цьому розповідь зазвичай будується так, щоб зовнішня сторона не приваблювала особливої уваги тим або іншим способом – найчастіше за допомогою суперечності здоровому глузду – натякала на інше, глибинний зміст, що, як правило, неясний та багатозначний. Софізм містить у нерозгорнутому вигляді, ніби в зародку, проблему, яка відчувається, але не може бути ясно сформульована. З розглядом софізму під кутом зору іншої теоретичної побудови зазвичай виявляється, що в ньому приховано зовсім іншу проблему. Твердження, що будь-яка думка може бути законною, заперечує закон суперечності.

Джерелами софізмів можуть бути термінологічні причини, бо слова мають кілька сенсів, стосовно чого і відбувається порушення логічних правил [13]. Неправильний наголос теж може бути причиною софізму, адже багато слів у разі зміни наголосу змінюють і свій сенс [14, с. 91]. Побудова фрази також може бути заплутаною [15; 16].

До психологічних причин софізмів відносять інтелект людини, її емоційність. Співрозмовнику достатньо завести свого опонента в безвихідь, щоб той погодився із запропонованою йому точкою зору [17, с. 31]. Якщо людина піддається своїм почуттям, то вона може пропустити софізм.

Чим наполегливішою буде мова людини, тим більший шанс, що слухачі не помітять помилок у її словах. На це й розраховують ті, хто користується такими прийомами в суперечці. Софізми, що будуються на порушенні законів та правил логіки, припустимо викрити тільки на підставі обізнаності з логічними правилами та законами.

Під час диспутів, протиставлення точок зору здійснюється вплив не тільки на розум та почуття, але ще й на волю. Впевнена в собі й наполеглива людина з великим успіхом обстоюватиме свою думку, навіть побудовану з порушенням логічних правил. Особливо сильно такий прийом діє на великі скупчення людей, де реалізується «ефект натовпу», – за таких умов софізм не помічається. Емоції слухачів виступають підставою втрати критичного ставлення до слів оратора, що призводить до швидкого прийняття насадженої думки.

Розгляньмо низку софізмів:

1. Людина може бачити одним оком. Без правого ока ми бачимо за допомогою лівого, без лівого ми бачимо правим оком, але, крім правого та лівого, інших очей у нас немає, висновок: очі не є необхідними для зору.

2. Напівпорожнє є те саме, що й напівповне. Половини рівні – одна половина дорівнює другій. У такому разі рівні й міри. Отже, порожнє є те ж саме, що й повне.

3. Ліки, які приймає хворий, – добро. Добра мало не буває: чим його більше, тим для людини краще. Висновок: ліків треба вживати якнайбільше.

4. Злодій не бажає придбати нічого поганого. А оскільки придбання хорошого є добра справа, то злодій робить добру справу.

5. Старовинна пісня англійських студентів: «Чим більше вчишся, тим більше знаєш. Якщо більше знаєш, то й більше забуваєш. Якщо більше забуваєш, тоді менше знаєш. Якщо менше знаєш, то менше забуваєш. Отже, якщо менше забуваєш, то більше знаєш. Навіщо тоді вчитися?».

Наведені софізми сформульовано з порушенням правил логіки. Тоді як абстрактне мислення, так і практичне мислення та життєвий досвід дають змогу відчувати невідповідність, хоча без спеціальних логічних знань знайти причину її та викрити помилку не є можливим.

Для досягнення суворо визначених цілей можуть застосовуватися софізми – таку точку зору можна зустріти сьогодні як у публіцистичній літературі, так і в науковій [18; 19], хоча для традиційної логіки вона є абсолютно неприйнятною [12].

Причини, що дає змогу застосовувати софізми як необхідність, припустимо взяти з міркувань Г. Лейбніца, який називає чотири моменти: 1) недолік доказів, 2) недостатнє вміння користуватися ними, 3) відсутність бажання користуватися ними та 4) неправильні правила ймовірності (за [12, с. 297]).

У правовій аргументації, як і в сучасних журнальних статтях, публіцистичних і дискусійних матеріалах, трапляються софізми. Приводом для їхнього використання називають такі причини: а) некоректно сформульовано тезу; б) неочевидність доказової бази; в) суперечливий і неоднозначний процес обґрунтування тези; г) у світоглядному відношенні опонент виявляється сильнішим; г) ситуація вимагає звернути увагу не на обстоювання положень тези, а на зовнішній ефект процесу аргументації; д) опонент неготовий або нездатний до раціонального обговорення доказів із цієї тези [19].

Мета й завдання використання софізмів в аргументації різноманітні. Їхні застосування дозволяють: посилити переконливість аргументації за формою і психологічним впливом на опонента; розвіяти можливі сумніви й недовіру співрозмовника, які згодом можуть вплинути на його позицію; створити у взаємодії опонентів ситуацію доброзичливості або підвищеної пізнавальної активності. Щодо опонента ці прийоми дають змогу нейтралізувати його заперечення, розосередити загальну незгоду з тезою на певні частини.

Загалом немає жодних сумнівів, що всі міркування з логічного погляду поділяються на правильні та неправильні. Правильне міркування – це мірку-

вання, побудоване з дотриманням усіх законів та правил логіки. Неправильне міркування – це міркування, побудоване з порушенням логічних законів і правил, унаслідок чого можуть з'явитися помилки (проте вони можуть і не з'явитися). Наведемо приклади неправильно побудованих категоричних силогізмів за І фігурою з порушенням другого правила І фігури (менший засновок повинен обов'язково бути ствердним судженням) з істинними судженнями в обох засновках.

1. Шахрайство можливе лише з прямим наміром.

2. Недбале виконання службових обов'язків, що спричинило смерть людини, не є шахрайством.

Отже, недбале виконання службових обов'язків, що спричинило смерть людини, відбувається без прямого наміру.

У наведеному прикладі, попри те, що 2-ге правило І фігури категоричного силогізму порушено, і висновок зроблений із порушенням правил, проте судження, отримане у висновку, відповідає дійсності і само собою є істинним. Однак правова аргументація має уникати будь-яких неправильних міркувань, незалежно від того, буде висновок істинним судженням чи хибним.

Наступний приклад:

1. Шахрайство буває лише з прямим наміром.

2. Розбій – не шахрайство.

Отже, розбій не має прямого наміру.

У цьому прикладі, категоричний силогізм побудований також за І фігурою, має ту ж помилку побудови (порушено 2-ге правило першої фігури: менший засновок повинен обов'язково бути ствердним судженням; у наведеному прикладі менший засновок – судження заперечне), однак висновок у такому випадку – судження хибне.

Уникнення логічних помилок під час побудови категоричних силогізмів – безперечний шлях правильного мислення.

Правова аргументація, безумовно, повинна уникати будь-яких неправильних міркувань, незалежно від того, буде висновок істинним судженням чи хибним.

Переконливість багатьох софізмів, їхня удавана «логічність» пов'язана з добре замаскованою помилкою – семіотичною, яка з'являється внаслідок метафоричності мови, застосування омонімів або полісемії слів, амфіболій – двозначності вислову, підміни сутності понять тощо, що порушує однозначність думки і призводить до змішання значень термінів.

Амфіболія відома з античних часів. Пророцтва давньогрецьких оракулів, які давали відповіді на будь-які питання у формі двозначних висловів, і були такими амфіболіями; сенс таких пророцтв остаточно розкривався після здійснення події [18, с. 170].

Сьогодні помилки амфіболії, як правило, мають анекдотичний вигляд. Наприклад: «— У Вас є можливість відкладати гроші? – Можливість є, грошей немає»; «— Жінко, ця сукня вас повнить. – Дякую, що підказали, а то я думала повнить від галушок та вареничків»; «— Як ти докотився до такого життя? – А мені подобається кататися»; «— Не знаєш, як швидко прибрати життє? – Знаю: повернутися спиною». Або, скажімо: «Знаючи, що язик до Києва доведе, я купив на базарі язик і тепер сміливо можу прямувати до Києва»; «Погана в мене репутація: з усіх знайомих, кому я написала, що зламала руку, тільки один поцікавився – праву чи ліву, усі інші запитали: кому?»; «— Я зламав руку у двох місцях. – Не відвідуй більше ці місця, – каже мені сусід»; «— У вас є взуття на дівчинку-третьюкласницю? – А точніше? – Третій А»; «— Терміново потрібен доктор! – Я – доктор. – Жінці погано, вона знепритомніла. – Я доктор історичних наук». Ще сучасні приклади амфіболії: «Парашутист ловив усе на льоту» (парашутист ловив усе, коли летів, а також «ловити на льоту» означає все розуміти); «— Чому ви пішли з попереднього місця роботи? – Так із тією зарплатою неможливо було виїхати».

Слова, застосовані у формальній субпозиції, належать до висловів мови – об'єкта, а в матеріальній субпозиції – до самих об'єктів. На запитання: «Із чого складається злочин?» – можна дати винахідливу відповідь: «Із шести букв». Або: «Що розташовано в центрі Харкова? Буква К».

Омонімія – ототожнення різних за змістом понять, що позначаються одним і тим самим терміном. У логіці – це логічна помилка, яка полягає в тому, що одне й те саме за звучанням слово використовують для позначення різних за змістом понять. Арістотель навів такий приклад софізму, побудований на омонімії: «Зло є благо, оскільки *ta deonta* (те, що повинно бути) є благо, а зло є *deonta* (повинно бути)». У цьому софізмі термін «благо» (*deonta*), який має різні смисли (в одному смислі означає справедливість і мужність, а в іншому – силу і здоров'я), ототожнюється за смислом. Сучасні приклади омонімії: «якщо все звалилося і нічого зберігати, зберігайте хоча б спокій»; «якщо падає настрій, відійдіть убік, не зачепіть інших людей».

Оказіональні вислови – такі, що змінюють своє значення залежно від обставин. Спогади: діти кажуть вчительці: «Ми походимо від мавпи». Вчителька відповідає: «Що до вас, то мені нічого про це не відомо, а про себе, безумовно, можу сказати, що моя мати була жінкою». Змінюється значення: «ми походимо від мавпи»: ми – людський рід або ми – ці конкретні люди.

Бабуся взимку дорікає онукові, що він не носить капелюха. Онук виймає капелюха з кишені куртки й каже: «Чому не ношу? Я ношу його в кишені».

Один із прийомів софістів – підміна спростування тези спростуванням аргументу. Найчастіше трапляється випадок, коли під час нападу на тезу супротивника спростовують якісь із його аргументів або розкривають помилку

в міркуваннях, а видають це за спростування тези. Співрозмовник нападає на помилку в міркуваннях опонента, розкриває її та проголошує, що виставлена теза спростована: замість доведення або спростування тези, людина стверджує, що теза помилкова.

Скажімо, хтось доводить тезу: крадіжка є злочин; і серед аргументів наводить твердження про те, що всі люди, винні в крадіжці, підлягають покаранню. Опонент нападає на цей невдалий аргумент і легко розтрощує його, наводячи численні історичні приклади, коли люди, які зробили великі гроші через розкрадання, без особливої праці, уникнули кримінальної відповідальності. Після цього він проголошує, що тезу спростовано. Ще приклад. Адвокат, який виступав у суді, спочатку розбив аргументацію прокурора, показав її недостатність для звинувачення, а потім зробив висновок про те, що підсудний є невинним. Публіка з ним погодилася, хоча він усього лише показав, що обвинувачення не доведено.

Опонент висловився відносно певного випадку, а співрозмовник спростує його висловлювання так, немовби він стверджував загальну закономірність. Зворотним є прийом, коли міркуванням загального характеру протиставляються два-три випадки, які можуть бути винятками із загального правила. Найчастіше цей прийом трапляється з боку того, хто обороняється. Наприклад, усім відомо, що юристи знають закони (принаймні своєї держави). Але з цього не обов'язково випливає, що в кожній конкретній ситуації кожен з юристів (а юристи теж мають свою спеціалізацію – цивільні справи, кримінальні справи; медичні питання, трудові спори, податкові спори тощо) буде знати (тобто, безумовно, пам'ятати й розуміти) той закон, який потрібно буде застосувати за певних обставин.

Почавши доводити деяку тезу, людина поступово у процесі доказування переходить до доведення іншого положення, схожого з тезою. Наприклад: адвокат починає доводити, що його підзахисний не скоїв цей злочин. У процесі доведення адвокат переходить до доведення тези, згідно з якою підзахисний надзвичайно гарна людина: взимку годує птахів, ставить їм годівниці, виховує двох синів, відмінників у школі, водить їх до спортивної секції. А якщо підзахисний дуже гарний сім'янин та громадянин, то про яку ж злочинну дію можна казати?

Пацієнт може почути від лікаря: «— Ваші проблеми із суглобами пов'язані з дитячим травматизмом. – Але в мене не було травм у дитинстві! – Як так не було: падали з велосипеда. – Не падав, бо ніколи не пробував кататися на велосипеді. – Ну так падали під час бігу або під час ігор – ось і результат».

Софісти використовують прийом посилення або пом'якшення тези. Літератор каже письменнику: «Ваше оповідання нагадує мені твори Ю. Смолича».

Письменник: «Так Ви в плагіаті мене звинувачуєте!». Або юрист каже: «Джерело тих грошей є дуже підозрілим». Противник посилює тезу: «Так Ви стверджуєте, що гроші викрадені». Захисник пом'якшує тезу: «Можна стверджувати тільки те, що джерело цих грошей невідоме». Або розмова чоловіка та жінки: «— Мені дуже подобається твоя особистість. — Так ти вважаєш, що я двоособова!».

Бувають софізми з переважанням афектного елемента. Зацікавленість у чомусь аудиторії слухачів дають змогу або отримати повне заперечення, або безумовну підтримку. Неможливо працівникам тютюнового підприємства нав'язати думку про необхідність скоротити виробництво сигарет, жоден студент не буде підтримувати зменшення стипендіального фонду, але кожен зі студентів підтримує зростання суми стипендії.

Софісти застосовують прийом підміни тези. Питання про істинність або помилковість якого-небудь твердження підміняють питанням про його користь або шкоду. Питання можна ставити, щоб відвести суперечку убік від обговорюваного предмета. Батько починає докоряти сину за погані оцінки, останній запитує батька про результат футбольного матчу або про те, чи вдалося батькові відремонтувати автомобіль сусіда тощо. Або «Добре, Ви стверджуєте, що це діяння потрібно кваліфікувати як шахрайство. Але давайте уточнимо, що таке «діяння»? Що таке «кваліфікація злочину»? І що Ви будете називати «шахрайством»?».

Софіст може застосовувати тактику засудження опонента або використання обману, говорити не про суть справи, а обговорювати особистість опонента, його наміри, оцінювати його вчинки, тобто застосовувати диверсію проти свого опонента. Найбільш типовими в цьому випадку виявляються такі прийоми:

1. Навішування ярликів (інсинуації). Оратор дає опоненту всілякі неприємні характеристики. У діловій, офіційній, судовій риториці цей софізм є абсолютно неприпустимим.

2. Лестощі опонентові.

Повідомляючи сумнівний аргумент, оратор говорить: «Ви, як людина розумна, не станете заперечувати, що...», «Усім відома ваша чесність і принциповість, тому Ви...». Зазвичай це діє безвідмовно.

3. Прагнучи здобути перемогу, оратор намагається розлютити опонента тим, щоб той з'явився в невідгідному світлі. Крім того, сердита, роздратована людина не є здатною тверезо оцінювати ситуацію і розумно сперечатися.

Висновок. Відкриття софізмів стало величезним кроком у розгадуванні закономірностей людського мислення. Саме із софізмів почалося осмислення та вивчення процедур доведення і спростування. Звичайно, не може бути мови

про реабілітацію або виправданні тих міркувань, які мають на меті видати неправду за істину, використовуючи для цього логічні, семантичні чи психологічні помилки. Однак потрібно пам'ятати, що слово «софізм» має, крім цього сучасного й добре усталеного сенсу, ще й інше значення: у цьому значенні софізм являє собою неминучу на певному етапі розвитку мислення форму постановки проблем.

Софізми будуються як прояв логічних помилок і як реалізація усвідомлених маніпулятивних прийомів. Удосконалення процесу аргументації, оволодіння логічним знанням як необхідною компетенцією освіченої людини забезпечить процес міркування за об'єктивними логічними правилами та законами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Schopenhauer A. *Eristics or the Art of Winning Controversy*. New York : Megaphone eBooks, 2008. 47 p.
2. Aristotle Rhetoric Written 350 B. C. E. URL: <http://classics.mit.edu/Aristotle/rhetoric.1.i.html> (дата звернення: 21.01.2023).
3. Сторожук С., Гоян І., Матвієнко І. Риторика софістів або «старі» методи вирішення «нових» світоглядних протистоянь. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 28. С. 27–32. doi: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i28.943>.
4. Комаха Л. Г. Семантичні особливості аргументації «мовної гри»: контекст логічного аналізу. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2015. № 2 (22). С. 39–42. doi: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.22.12344>.
5. Яценко С. С. *Софістика*. Київ : Сік Груп Україна, 2016. 208 с.
6. Jarratt Susan C. *Rereading the Sophists: Classical Rhetoric Refigured*. Carbondale : Southern Illinois University Press, 1998. 184 p.
7. Тягло О. В. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти*. 2017. № 2 (21). С. 240–257. URL: https://www.researchgate.net/publication/324840890_Dosvid_zasvoenna_kriticnogo_mislenna_v_ukrainskij_visij-skoli (дата звернення: 21.01.2023).
8. Хоменко І., Шрамко Я. Логіка і філософія: грані взаємодії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*. 2021. 1 (4). С. 14–23. doi: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/4-2/12>.
9. Хоменко І. Неформальна логіка та аргументативне міркування. *Філософська думка*. 2016. № 3. С. 34–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Philos_2016_3_6 (дата звернення: 21.01.2023).
10. Aristotle's On Sophistical Refutations. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11245-012-9124-0> (дата звернення: 21.01.2023).

11. Юридична аргументація. Логічні дослідження : кол. моногр. / за заг. ред. О. М. Юркевич. Харків : Право, 2012. 176 с.
12. Nevelska-Hordieieva O. P., Danilyan, V. O., Nesterenko K. V., Finin H. I. Sophisms in the history of legal argumentation. *Revista Notas Históricas y Geográficas*. 2021. №27. P. 290–314. URL: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8107272> (дата звернення: 21.01.2023).
13. Тягло О. Інформаційна війна: аналіз феномена. *Актуальні проблеми духовності*, 2022. Вип. 23. С. 173–189. doi: <https://doi.org/10.31812/apm.7628>.
14. Кононенко О. В. Маніпуляція як регулятивний механізм і чинник соціальних ризиків. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*, 2015. №2 (22). С. 88–94. doi: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.22.12406>.
15. Danilyan O. G., Dzeban O. P., Kalynovskyi Y. Y. The influence of historical traditions on the formation of legal consciousness of the Ukrainian people. *Revista Notas Históricas y Geográficas*. 2021. №26. P. 144–165. URL: <https://revistanotashistoricasygeograficas.cl/carga/wp-content/uploads/2021/04/5-Oleg-et-al-Notas-1-2021.pdf> (дата звернення: 21.01.2023).
16. Danilyan O., Dzeban O., Kalynovskyi Y. Social instability as a global trend of the modern world. *Cogito*. 2022. Т. 14, №3. P. 141–161. URL: https://cogito.ucdc.ro/COGITO_SEPTEMBER_2022.pdf (дата звернення: 21.01.2023).
17. Harmash L., Nevelska-Hordieieva O., Voitenko D. Deductive conclusions in legal argumentation. *Cogency*, 2022. Т. 14, №1. С. 29–50. doi: <https://doi.org/10.32995/cogency.v14i1.380>.
18. Рассоха И. Н. Апология софистов. Релятивизм как онтологическая система. Харьков : ХНАМГ, 2009. 422 с.
19. Михалкін Н. В. Основи логіки. Київ, 2018. URL: https://stud.com.ua/161936/logika/osnovi_logiki (дата звернення: 21.01.2023).

REFERENCES

1. Schopenhauer, A. (2008). *Eristics or the Art of Winning Controversy*. New York: Megaphone eBooks.
2. Aristotle (2012). *Rhetoric Written 350 B. C. E.* Retrieved from <http://classics.mit.edu/Aristotle/rhetoric.1.i.html>.
3. Storozhuk, S., Hoyan, I., Matviyenko, I. (2021). Rytoryka sofistiv abo «stari» metody vyrishennya «novykh» svitohlyadnykh protystoyan'. *Aktual'ni problemy filosoftiyi ta sotsiologiyi – Actual problems of philosophy and sociology*, 28, 27–32. doi: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i28.943> [in Ukrainian].
4. Komakha, L. (2015). Semantichni osoblyvosti arhumentatsiyi «movnoyi hry»: kontekst lohichnoho analizu. *Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. Filosoftiya. Kul'turolohiya – Bulletin of the National Aviation University. Philosophy. Culturology*, 2 (22), 39–42. doi: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.22.12344> [in Ukrainian].
5. Yatsenko, S. (2016). *Sofistyka*. Kyiv: Sik Hrup Ukrayina [in Ukrainian].

6. Jarratt, Susan. (1998). *Rereading the Sophists: Classical Rhetoric Refigured*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
7. Tiaglo, O. V. (2017). Dosvid zasvoyennya krytychnoho myslennya v ukrayins'kiy vyshchiiy shkoli. *Filosofiya osvity – Philosophy of education*, 2 (21), 240–257. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/324840890_Dosvid_zasvoenna_kriticnogo_mislenna_v_ukrainskij_visij_skoli [in Ukrainian].
8. Khomenko, I., Shramko, YA. (2021). Lohika i filosofiya: hrani vzayemodiyi. *Visnyk Kyivskoho natsional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Filosofiya – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University: Philosophy*, 1 (4), 14–23. doi: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2021/4-2/12> [in Ukrainian].
9. Khomenko, I. (2016). Neformal'na lohika ta argumentatyvne mirkuvannya. *Filosofs'ka dumka – Philosophical thought*, 3, 34–46. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Philos_2016_3_6 [in Ukrainian].
10. Aristotle's (2015). On Sophistical Refutations. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/s11245-012-9124-0>.
11. Yurydychna arhumentatsiya: Lohichni doslidzhennya (2012). Kolektyvna monohrafiya / za zah. red. O. M. Yurkevych. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
12. Nevelska-Hordieieva, O. P., Danilyan, V. O., Nesterenko, K. V., Finin, H. I. (2021). Sophisms in the history of legal argumentation. *Revista Notas Históricas y Geográficas*, 27, 290–314. Retrieved from <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8107272>.
13. Tyahlo, O. (2022). Informatsiyna viyna: analiz fenomena. *Aktual'ni problemy dukhovnosti – Actual problems of spirituality*, 23, 173–189. doi: <https://doi.org/10.31812/apm.7628> [in Ukrainian].
14. Kononenko, O. (2015). Manipulyatsiya yak rehulyatyvnyy mekhanizm i chynnyk sotsial'nykh ryzykiv. *Visnyk NAU. Seriya: Filosofiya. Kul'turolohiya – Bulletin of NAU. Series: Philosophy. Culturology*, 2 (22), 88–94. doi: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.22.12406> [in Ukrainian].
15. Danilyan, O. G., Dzeban, O. P., Kalynovskyi, Y. Y. (2021). The influence of historical traditions on the formation of legal consciousness of the Ukrainian people. *Revista Notas Históricas y Geográficas*, 26, 144–165. Retrieved from <https://revistanotashistoricasygeograficas.cl/carga/wp-content/uploads/2021/04/5-Oleg-et-al-Notas-1-2021.pdf>.
16. Danilyan, O., Dzeban, O., Kalynovskyi, Y. (2021). Social instability as a global trend of the modern world. *Cogito*, 14 (3), 141–161. Retrieved from https://cogito.ucdc.ro/COGITO_SEPTEMBER_2022.pdf.
17. Harmash, L., Nevelska-Hordieieva, O., Voitenko, D. (2022). Deductive conclusions in legal argumentation. *Cogenc*, 14 (1), 29–50. doi: <https://doi.org/10.32995/cogency.v14i1.380>.
18. Rassokha, Y. N. (2009). Apolohyya sofystov. Relyatyvyzm kak ontolohyeheskaya systema. Khar'kov: KHNAMH [in Russian].
19. Mykhalkin, N. V. *Osnovy lohiky* (2018). Kyiv. Retrieved from https://stud.com.ua/161936/logika/osnovi_logiki [in Ukrainian].

Nevelska-Hordieieva Olena Petrivna, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Kornieva Kateryna Andriivna, student of the faculty of prosecutor's office, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

SOPHISMS IN ARGUMENTATION: A LOGICAL ANALYSIS

The article is devoted to the study of the essence of sophisms, the analysis of the main approaches to the interpretation of the concept of «sophism», and the clarification of the logical grounds for the use of sophisms. Sophisms are considered both in the status of the manifestation of logical errors and in the status of the implementation of manipulative techniques. The question of admissibility of using sophisms in argumentation is raised, the logical basis of traditional and modern sophisms is revealed.

Keywords: *sophism, sophistry, manipulation, argumentation, logical fallacy, alogism.*

